UDK 355.02:623.454.8(532)
Biblid 0543-3657, 76 (2025)
God. LXXVI, br. 1194, str. 349–376
Originalni naučni rad
Primljen: 05. 05. 2025.
Revidiran: 06. 07. 2025.
Prihvaćen: 09. 08. 2025.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2025.76.1194.8
CC BY-SA 4.0

***Nataša PAJIĆ*[1]**

Saudijska Arabija i bomba: da li je nuklearno oružje opcija?

SAŽETAK

Predmet rada su saudijske nuklearne težnje, posebno u kontekstu iranske nuklearizacije. Osnovni cilj je identifikacija faktora koji podstiču nuklearne ambicije Saudijske Arabije. Istraživačko pitanje koje usmerava rad glasi: Da li je ubrzani razvoj iranskog nuklearnog programa katalizator nuklearnih ambicija Saudijske Arabije? Teorijski okvir rada čini teorija ravnoteže pretnji razvijena u okviru realističke škole međunarodnih odnosa. Kao osnovni metodi izdvajaju se analiza sadržaja i analiza diskursa. Nalazi istraživanja pokazuju da je razvoj iranskog nuklearnog programa identifikovan kao ključni faktor koji postojeću iransku pretnju podiže na jedan novi nivo, koji je neprihvatljiv za Saudijsku Arabiju, naročito ako se ima u vidu saudijska percepcija agresivnih namera Irana. Zaključak je da, bez obzira na to što Saudijska Arabija ne raspolaže infrastrukturom i tehnološkom sposobnošću da u kratkom roku sustigne Iran, može se očekivati da će težiti sopstvenoj latentnoj nuklearnoj sposobnosti, naročito ako se ima u vidu nesigurnost u prošireno odvraćanje saveznika. Na tom putu bi najverovatnije sledila strategiju nuklearnog vrdanja, kojom se i sam Iran služi.

Ključne reči: Saudijska Arabija, Iran, nuklearno oružje, percepcija pretnje, teorija ravnoteže pretnji.

[1] Istraživač-pripravnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail: natasa.pajic@diplomacy.bg.ac.rs, ORCID: 0009-0007-7231-1421

Saudi Arabia and the Bomb: Are Nuclear Weapons an Option?

SUMMARY

This paper analyzes Saudi Arabia's nuclear aspirations, particularly in the context of Iranian nuclearization. The primary objective is to identify the key factors driving Saudi Arabia's nuclear ambitions. The central research question guiding this analysis is: Does the accelerated development of Iran's nuclear program serve as a catalyst for Saudi Arabia's own nuclear ambitions? The theoretical framework underpinning this study is rooted in the balance of threat theory, developed within the realist school of international relations. Methodologically, the study relies on content analysis and discourse analysis. Research findings suggest that the rapid development of Iran's nuclear program is a key factor elevating the existing Iranian threat to a new level—one deemed unacceptable to Saudi Arabia, especially in light of its perception of Iran's aggressive intentions. The paper concludes that, despite its current lack of infrastructure and technological capability to match Iran in the short term, Saudi Arabia is likely to pursue a latent nuclear capability. This course of action is particularly plausible amid growing uncertainty surrounding extended deterrence from its allies. In doing so, Saudi Arabia is expected to adopt a strategy of nuclear hedging, similar to that employed by Iran.

Keywords: Saudi Arabia, Iran, nuclear weapons, threat perception, balance of threat theory.

Uvod

Pitanje širenja nuklearnog oružja predstavlja značajan izazov međunarodnoj i regionalnoj bezbednosti. To je naročito izraženo na prostoru Bliskog istoka, jednog od ključnih regiona u svetskoj politici. Iako je Izrael imao višedecenijski monopol nad nuklearnim oružjem, situacija se dramatično menja krajem druge decenije 21. veka zahvaljujući nezaustavljivom razvoju iranskog nuklearnog programa. Istraživanja pokazuju da je Iran već sada latentna nuklearna sila, što će nesumnjivo imati značajne implikacije po regionalnu bezbednost i međunarodnu politiku.[2] Imajući u vidu kompleksnu bezbednosnu dinamiku u regionu, postoji bojazan da bi primer Irana sledile i druge države, u prvom redu Kraljevina Saudijska Arabija (u daljem tekstu naizmenično: Saudijska Arabija, KSA).

Odnosi Saudijske Arabije i Irana decenijama oblikuju bezbednosnu dinamiku u Persijskom zalivu, a i šire. Religijske podele, pitanje nafte i

[2] Pod latentnom nuklearnom silom podrazumevamo državu koja ima dovoljno fisionog materijala da u kratkom roku (par nedelja ili meseci) proizvede nuklearnu bombu. Više u: Whitlark & Mehta 2019.

regionalno nadmetanje izdvajaju se kao glavne determinante ovog odnosa još od 1979. godine. Nakon zaoštravanja i prekida diplomatskih odnosa 2016. godine, dve države u 2023. godini ulaze u novu fazu međusobnih odnosa zahvaljujući Pekingu, koji je bio posrednik u sporazumu koji ima za cilj njihovo približavanje. Bez namere da se dublje bavimo budućim (ne)uspehom pregovora i širim implikacijama sporazuma, činjenica je da je došlo do značajne rekonfiguracije bezbednosne dinamike na relaciji Rijada i Teherana, te smirivanja tenzija, što unosi izvesnu dozu stabilnosti u Zaliv. Međutim, određena pitanja mogu biti „kamen spoticanja" na tom putu, pri čemu se nuklearni program Irana izdvaja kao možda najznačajniji izazov. S tim u vezi, iako se interesovanje Saudijske Arabije za nabavku nuklearnog naoružanja pojavilo 70-ih godina prošlog veka, nakon što je Izrael, kako se smatra, razvio nuklearno oružje, iranski nuklearni program je izazvao značajne (re)akcije KSA. Imajući sve navedeno u vidu, predmet ovog rada jesu nuklearne težnje KSA. U radu nastojimo da identifikujemo činioce koji podstiču nuklearne aspiracije KSA. Osnovno istraživačko pitanje na koje rad nastoji da odgovori jeste: Da li je ubrzani razvoj iranskog nuklearnog programa katalizator nuklearnih ambicija Saudijske Arabije?

Pokretači nuklearnih težnji država predmet su višedecenijskih debata. Međutim, iako su od nastanka i prve (i jedine) upotrebe nuklearnog oružja razvijene brojne teorije, među istraživačima ne postoji saglasnost oko motivacije država da krenu nuklearnim putem. Imajući u vidu kompleksnost motiva i faktora koji oblikuju nuklearne izbore država, nije moguće govoriti o jedinstvenoj teoriji, te autori uglavnom pribegavaju eklektičnom pristupu. Otuda, grupisanje brojnih faktora proliferacije u modele varira od autora do autora. Jedan od najčešće citiranih modela jeste onaj koji je ponudio Skot Sagan (Scott Sagan), koji razmatra bezbednost, unutrašnju politiku i norme (1996). Ipak, može se zaključiti da, bez obzira na brojnost faktora proliferacije, većina klasifikacija ističe bezbednost kao primarni činilac. Percepcije međusobne pretnje su duboko ukorenjene i upravo one predstavljaju „sočiva" kroz koja Saudijska Arabija posmatra mogućnost da Iran proizvede nuklearno oružje, što se reflektuje i u izjavama saudijskih zvaničnika. Različiti teorijski pristupi uglavnom naglašavaju jedan činilac kojim je moguće objasniti (nuklearne) izbore država, poput moći, te nužnost uravnotežavanja najmoćnije države. Međutim, teorija ravnoteže pretnji se čini adekvatnijim okvirom za razmatranje činilaca koji podstiču saudijske nuklearne težnje. Ovakav pristup, pored moći, razmatra i druge činioce, te na taj način omogućava uvid u širi kontekst, a time i holističko razumevanje percepcije pretnje koja bi mogla podstaći saudijske nuklearne ambicije.

Kako bismo odgovorili na postavljeno pitanje, rad je strukturisan u tri celine. Prva celina rada predstavlja teorijsku osnovu za razumevanje nuklearnih težnji država, pri čemu je fokus na bezbednosnim pokretačima potencijalne saudijske nuklearizacije. Druga celina je centralna za identifikaciju Irana kao pretnje iz perspektive KSA. Ovaj segment analizira činioce koji utiču

na saudijsku percepciju iranske (nuklearne) pretnje oslanjajući se na faktore koje je ponudio Stiven Volt (Stephen Walt) u svojoj teoriji ravnoteže pretnji. Na kraju, treća celina razmatra saudijske nuklearne ambicije u kontekstu razvoja iranskog nuklearnog programa.

Percepcija bezbednosne pretnje kao pokretač nuklearnih težnji Saudijske Arabije

Bezbednosni razlozi se često ističu kao centralni u objašnjavanju motiva nuklearne proliferacije. Još od kada je razvijeno nuklearno oružje, ova kategorija podsticaja je u središtu promišljanja autora koji pripadaju različitim školama tradicije realizma u međunarodnim odnosima. U tom kontekstu, vodeći se istraživačkim pitanjem, odgovore najpre možemo tražiti razmatranjem postavki teorije ravnoteže moći Keneta Volca (Kenneth Waltz), nuklearnog odvraćanja ili pak bezbednosne dileme. Sledeći Volca, ravnoteža moći je osnovni mehanizam koji oblikuje međunarodnu politiku u anarhičnom međunarodnom sistemu, kojeg karakteriše nepoverenje u namere drugih država, te oslonac na princip samopomoći. Dakle, ravnoteža moći determiniše ponašanje država, koje u potrazi za bezbednošću (minimalni cilj) ili hegemonijom (maksimalni cilj) mogu da se oslone na uvećanje sopstvenih kapaciteta ili ulazak u saveze (Waltz 1979, 118). Sledeći tu logiku, budući da nuklearno oružje nužno narušava ravnotežu, KSA bi, radi balansa, sledila Iran. Ipak, može se postaviti pitanje – da li je moć Irana jedini i primarni činilac koji bi podstakao uravnotežavanje. Još jedno objašnjenje se ogleda u nuklearnom odvraćanju. Suština nuklearnog oružja je u njegovoj neupotrebi i sposobnosti da odvrati protivnika od napada tako što čini da posledice njegove upotrebe deluju zastrašujuće. Visoki ulozi i mogućnost odmazde mogu obeshrabriti države od pokretanja direktnog napada. Međutim, između Irana i KSA nije bilo direktnog rata, već se sukobljavanje odvijalo u vidu posredničkog ratovanja na susednim teritorijama. Otuda ovaj razlog ne deluje da bi mogao biti ključni podsticaj saudijske nuklearizacije kao odgovor na iransku, posebno ako se ima u vidu da nuklearno oružje ne može odvratiti krize i sukobe niskog intenziteta (videti Стојановић 2013). Ukoliko se ima u vidu nepoverenje u namere druge države, bezbednosna dilema, koja počiva na spiralnom modelu, takođe može poslužiti kao objašnjenje (za konceptualnu analizu bezbednosne dileme, videti Tang 2009). Država A, u ovom slučaju Iran, nastoji da poveća sopstvenu bezbednost razvijanjem nuklearnog oružja, kao sredstva odvraćanja Sjedinjenih Američkih Država (SAD) i Izraela u prvom redu. Međutim, pogrešna percepcija defanzivnog akta kao ofanzivnog od strane države B, u ovom slučaju KSA, podstakla bi naoružavanje države B. Iako bi intuitivno ovaj spiralni model mogao biti logično objašnjenje, on zapravo podrazumeva potez KSA po automatizmu, ne nudeći činioce koje bi oblikovali saudijsku percepciju pretnje, a čija identifikacija je cilj ovog rada.

Može se primetiti da navedena stanovišta u sebi sadrže determinizam, odnosno izvesnu neminovnost da će jedna država pratiti drugu u pogledu posedovanja nuklearnog oružja. Međutim, teza o domino efektu nije imala svoju empirijsku potvrdu na globalnom nivou, te se do sada nuklearizacija ispoljila kao anomalija, a ne pravilo kako to vide zastupnici realizma. Ipak, trku u nuklearnom naoružanju ne treba sasvim isključiti na regionalnom nivou, naročito u regionu poput Bliskog istoka. Pomenuti pristupi naglašavaju konkretne ishode i ne nude objašnjenje činilaca koji bi takvo ponašanje učinili više ili manje verovatnim pod određenim okolnostima, odnosno ne kazuju nam zašto (i kako) se određena država odlučila za konkretno delovanje.

Istraživanja determinanti nuklearne proliferacije pokazuju da je, između ostalog, trajno rivalstvo među državama snažan podsticaj za nuklearizaciju imajući u vidu visok stepen percipirane bezbednosne pretnje (Singh and Way 2004). Autori ne tvrde da postoji direktna kauzalna veza, već ukazuju na veliku verovatnoću da će se države u takvom bezbednosnom okruženju opredeliti za razvijanje vojnih nuklearnih programa, naročito u odsustvu bezbednosnih garancija saveznika. Na sličan način i Taža Varkej Pol (Thazha Varkey Paul) razmatra promenljivo bezbednosno okruženje u odnosu na percepciju pretnji. U analitičke svrhe, autor razlikuje zone niskog, umerenog i visokog konflikta, te u odnosu na njih razmatra ponašanje država u pogledu nuklearnih izbora (nuklearno odustajanje ili težnja ka nuklearnom naoružanju). Mišljenje ovog autora je da države u zonama visokog konflikta (Bliski istok, Korejsko poluostrvo, Južna Azija) imaju najmanje volje da odustanu od nuklearnih programa. Trajno rivalstvo ili dugotrajni sukob sa državom koja je nuklearna sila, ili na putu da to postane, predstavlja snažan podsticaj za države u zonama visokog konflikta da teže nuklearnom oružju, naročito ukoliko imaju tehnološke sposobnosti; ukoliko pak država u tim okolnostima ne teži nuklearnom oružju, to znači da je sposobna da otkloni nuklearnu pretnju sopstvenim superiornim kapacitetima (konvencionalni kapaciteti ili druga vrsta oružja za masovno uništenje) ili da kroz savezništvo (kredibilne bezbednosne garancije) nadomesti sposobnost nuklearnog odvraćanja (Paul 2000, 24–25). Dakle, percepcija najverovatnije pretnje snažno oblikuje nuklearne izbore država. Ovakvo promišljanje je od značaja za prostor Bliskog istoka, koji spada u konfliktne regione, a naročito za odnose KSA i Irana koje karakterišu duboko ukorenjeni obrasci neprijateljstva.

Da ponašanje država zavisi od pretnji, a da je njihova moć samo jedan od elemenata u strateškom proračunu, smatrao je defanzivni realista Stiven Volt, koji je razvio varijaciju Volcove teorije u vidu teorije ravnoteže pretnji. Naime, Volt smatra da države uravnotežuju onu državu koja po svojim objektivnim sposobnostima nije nužno najmoćnija, ali je percipirana kao najveća pretnja. Kao potvrdu svoje teorije, Volt je često navodio primer hladnoratovskog uravnotežavanja Sovjetskog Saveza kao percipirane pretnje, a ne SAD kao najmoćnije zemlje, zaključujući da su pretnje ključne, a ne samo moć (Walt 1987, VI–VII).

Iako je Volt razvio teoriju kako bi objasnio uravnotežavajuće i šlepajuće ponašanje država u odnosu na percipiranu pretnju, ne postoje logičke barijere da se ona ne primeni i na slučaj (potencijalne) nuklearne proliferacije. Pored agregatne moći države, Volt uvodi još tri dodatna faktora koji oblikuju percepciju pretnje i to – geografsku blizinu, ofanzivne sposobnosti i opažene agresivne namere, čime se stvara celovita slika činilaca koji utiču na opažanje pretnji i izbor strategije kojom će država odgovoriti na pretnju (Ibid., 22–26). Za Volta, agregatna moć države je značajan činilac, koji označava ukupnost resursa države (populacija, vojni i ekonomski kapaciteti, nivo tehnološkog razvoja), a na osnovu kojih država može predstavljati pretnju drugima. Kada je reč o geografskoj blizini, što su države bliže veća je sposobnost projektovanja moći, a takođe su i veće mogućnosti za sukob interesa usled preklapajućih sfera uticaja. Otuda se daleko moćnija država, koja je geografski udaljenija, može opažati kao manja pretnja spram suseda, koji ne raspolaže značajnim materijalnim resursima u poređenju sa moćnijom državom. Treći faktor je ofanzivna moć, koja je tesno povezana sa prethodnim faktorima. Zavisno od faktora koji utiču na relativnu prednost u odbrani ili napadu, agregatna moć može lakše ili teže da se pretvori u ofanzivnu moć. Volt pod ofanzivnom moći podrazumeva „sposobnost da se preti suverenitetu ili teritorijalnom integritetu druge države uz prihvatljive troškove" (Ibid., 24). Na kraju, veoma značajno je opažanje agresivnih namera i opasnih ambicija (npr. ekspanzionističke namere). Drugim rečima, država koja ima ograničene resurse, ali se doživljava kao izuzetno agresivna u svojim namerama, može biti označena kao najveća pretnja koja će podstaći uravnotežavanje.[3] Države mogu na percipiranu pretnju odgovoriti povećavanjem sopstvenih kapaciteta (interno uravnotežavanje) ili sklapanjem savezništava (eksterno uravnotežavanje). Na obrasce delovanja država utiče i pitanje dostupnosti saveznika, jer u njihovom odsustvu veće su šanse da se država osloni na uvećanje sopstvenih kapaciteta.[4]

Saudijska Arabija i iranska (nuklearna) pretnja

Imajući u vidu regionalnu bezbednosnu dinamiku u Zalivu i percepciju međusobne pretnje u odnosima na relaciji Iran–KSA, smatramo da ravnoteža pretnje predstavlja najadekvatniji teorijski okvir za analizu činilaca koji mogu biti podsticaj nuklearnih ambicija KSA. Za razliku od drugih teorijskih pristupa koji ponašanje država objašnjavaju fokusirajući se na jedan određeni

[3] Druga opcija jeste priklanjanje državi koja je izvor pretnje (strategija svrstavanja uz jačeg). Uravnotežavanje je za Volta primarni vid delovanja država, dok svrstavanje uz jačeg predstavlja opasnu strategiju imajući u vidu da se tim putem uvećava moć i uopšte resursi na koje se preteća sila može osloniti, te je bezbednija opcija uravnotežavanje pretnje ako se imaju u vidu promenljive percepcije i namere.

[4] Pod savezništvom se podrazumevaju odnosi bezbednosne saradnje između suverenih država koji mogu biti formalni ili neformalni.

činilac, ravnoteža pretnji omogućava dublje uvide u pokretače saudijskih nuklearnih aspiracija. Shodno Voltovim postavkama, veća agregatna moć, geografska blizina, visoka ofanzivna sposobnost i izražene agresivne namere jedne države jesu ključni činioci koji mogu doprineti tome da ona predstavlja (naj)veću pretnju u očima nosilaca vlasti drugih država u regionu, te usloviti potrebu da se pretnja uravnoteži ulaskom u (ne)formalne saveze ili pak oslanjanjem na sopstvene kapacitete. Imajući sve navedeno u vidu, u okviru ove sekcije rada razmotrićemo činioce koji utiču na saudijsku identifikaciju Irana kao pretnje.

Agregatna moć

Polazeći od pomenutog Voltovog poimanja agregatne moći kao ukupnosti resursa, načinićemo kratak osvrt na neke (primarno kvantitativne) pokazatelje koji nam mogu pomoći da steknemo sliku o iranskom pozicioniranju u pogledu ovog faktora i njegovom značaju u saudijskoj proceni iranske pretnje.

Iran je zemlja bogata prirodnim resursima, posebno energentima, te se nalazi u samom vrhu svetske tabele po rezervama prirodnog gasa (na drugom mestu u svetu, iza Rusije) i nafte (na četvrtom mestu, dok KSA zauzima drugo mesto). Međutim, Iran je pod različitim sankcijama još od 1979. godine, koje su doprinele slabljenju privrede i međunarodnoj izolaciji. Pooštravanje sankcija je naročito vezano za iranski nuklearni program, a najviše je pogođen sektor nafte i gasa. Tokom protekle dekade, Iranu je uvedeno preko 3.616 sankcija zbog podrške terorizmu i razvoja nuklearnog programa, te je do rusko-ukrajinskog rata 2022. godine Iran držao neslavno prvo mesto po broju sankcija u svetu kada ga je pretekla Rusija sa preko 5.000 sankcija (u tom trenutku) (Wadhams 2022). Otuda izostanak direktnih investicija i nemogućnost pristupa stranim tržištima ostaju glavni izazovi (videti World Bank, 2023). Ipak, iranska privreda je pokazala i izvesnu otpornost. Ekspanzija automobilske industrije i rast uslužnog sektora, pre svega informacionih tehnologija, značajno su doprineli privrednom rastu (Ibid., 2, 4). Takođe, zahvaljujući tome što 80% iranskog izvoza nafte ide u Kinu, zabeležen je veći rast tokom 2024. godine nego u prethodnih šest godina (BBC News na srpskom, 2024). Za razliku od KSA, koja se dominantno oslanja na naftu što je čini ranjivom na fluktuacije cena, iranska ekonomija je relativno diverzifikovana, s obzirom na to da se Iran oslanja i na petrohemijsku industriju i poljoprivredu u određenoj meri (više o privredama Saudijske Arabije i Irana, videti Stanojević 2021). Iako su obe zemlje članice Organizacije zemalja izvoznica nafte, KSA je ta koja ostvaruje uticaj na kretanje cene nafte na svetskom tržištu, što joj obezbeđuje ekonomsku i političku polugu za jačanje svog uticaja u regionalnoj geopolitičkoj areni, ali i šire. Uprkos bogatstvu resursa, Iran, iako značajan igrač, nema vodeću ulogu na energetskom tržištu, a tome je, pored unutrašnjih faktora, doprinelo i sankcionisanje izvoza iranske nafte. Razmatrajući snagu iranske privrede,

možemo reći da ova komponenta moći ne treba da brine KSA (bar ne za sada). Ipak, Iran ima velike potencijale koji bi mogli da doprinesu ekonomskom uzletu zemlje nakon ukidanja sankcija.

U pogledu značajnijih kvantitativnih pokazatelja ekonomskih kretanja, može se reći da Iran po paritetu kupovne moći spada u prvih dvadeset ekonomija sveta. Trenutno zauzima 19. mesto sa bruto društvenim proizvodom (BDP) od 1,81 triliona dolara, dok je KSA dva mesta ispred sa 2,39 triliona (Mehr News Agency 2024). Ukoliko se pogleda statistika za prethodne godine, i za Iran i za KSA, uočava se niži rast BDP-a, stoga se skok u poslednje tri godine može pripisati većoj potražnji za energentima usled eskalacije ukrajinske krize, te njihovom izvozu u Kinu. Međutim, razlike između ove dve države posebno su vidljive u pogledu BDP-a po glavi stanovnika, ali i stope inflacije. Podaci Statističkog centra Irana ukazuju na novi rast inflacije u Iranu, koja se od sankcija iz 2018. godine kreće oko 35–40% (Iran International 2025). Visoka stopa inflacije u Iranu je u oštroj suprotnosti sa niskom inflacijom u KSA (oko 2%). Drugim rečima, izostaju strane investicije, kupovna moć Iranaca je narušena, čime se ujedno podstiče i socijalno nezadovoljstvo. U svetlu takvog društveno-ekonomskog konteksta treba posmatrati i opadanje stope nataliteta kao jedno od gorućih pitanja kojima se Teheran danas bavi (Iran International 2024). Ipak, ako uporedimo Iran i KSA, brojke idu u prilog Iranu. Shodno procenama Svetske zdravstvene organizacije, Iran će do sredine 2025. godine imati oko 92 miliona stanovnika (WHO n.d.). To je više nego duplo u odnosu na KSA, koja pak ima znatno veći BDP po glavi stanovnika. S druge strane, ova komponenta moći može biti značajna iz aspekta odbrambenih sposobnosti, te može pružiti prednost Iranu u kontekstu potencijala za vojnu mobilizaciju.

Pored navedenih pokazatelja, valja kratko razmotriti i izdvajanja za odbranu kao jedan od najznačajnijih indikatora vojne moći. Prema najnovijem „Global fajerpauer" (Global Firepower – GFP) indeksu, koji rangira vojne sile širom sveta, Iran je napredovao na listi i za svega godinu dana prešao sa 33. na 25. mesto, sa budžetom od oko 16 milijardi dolara (Global Firepower 2025). Ovaj skok je povezan sa ratnim zbivanjima u regionu nakon napada Hamasa na Izrael 7. oktobra 2023. godine, ali i sve učestalijim tenzijama sa Izraelom i Amerikom. Upravo u tom kontekstu treba posmatrati i najavu iranske vlade krajem 2024. godine da se vojni budžet uveća za čak 200% (Reuters 2024a). Imajući u vidu visoku inflaciju i ekonomske poteškoće, prioritizacija vojnih izdvajanja može uticati na unutrašnju stabilnost, ali ujedno i pokazuje spremnost Irana da zadrži regionalni uticaj. Bez obzira na povećanje, Rijad zadržava značajnu prednost budući da zauzima peto mesto u svetu sa vojnim budžetom od skoro 75 milijardi dolara (Global Firepower 2025). Iako je, statistički gledano, odmah iza SAD, Kine, Rusije i Indije, KSA zapravo najveći deo budžeta troši na kupovinu modernog zapadnog naoružanja i vojne tehnologije, te je u tom pogledu zavisna od zapadnih partnera. S druge strane, Iran je zbog sankcija uspeo da razvije značajnu domaću namensku industriju,

što mu omogućava određeni nivo samodovoljnosti i autonomije. U poređenju sa KSA, Iran ima značajnu prednost u ljudstvu, a takođe računa i na više stotina hiljada boraca u paravojnim formacijama, koje mu pomažu u širenju uticaja u regionu. Iranske snage spadaju u prvih deset najvećih armija na svetu u pogledu aktivnog vojnog osoblja (610.000), dok KSA ima skoro trostruko manje (257.000) (Statista 2024). I dok se saudijske oružane snage nalaze na 24. mestu, prema već pomenutom GFP indeksu, iranske oružane snage su rangirane kao 16. najmoćnije na svetu (Global Firepower 2025).

Pored navedenog, tehnološki i inovacioni potencijali Irana nisu zanemarljivi, naročito kada je reč o novim tehnologijama (više o rangiranju Irana u pogledu ovih tehnologija i inovacija, videti Mehr News Agency 2023; WIPO 2024). Geografska pozicija u istorijski neprijateljskom okruženju, sankcije i međunarodna izolacija uticali su na to da se Iran osloni samo na sopstvene kapacitete, te su mnoga tehnološka (civilna i vojna) dostignuća Teherana i dalje nepoznanica. Ipak, u ovom kontekstu, posebnu pažnju privlači sve značajniji fokus Irana na svemir. Štaviše, uprkos mnogobrojnim zapadnim sankcijama, Iran je tokom 2024. godine načinio više velikih koraka na polju svemirskih aktivnosti. Primera radi, u januaru 2024. po prvi put je istovremeno uspešno lansirao tri satelita i to sa nepoznate lokacije koristeći domaći lanser Simorg, a zvanično u telekomunikacione i istraživačke svrhe (Al Jazeera 2024a). U domenu svemirskih aktivnosti, posebnu pažnju privlači sve bliža saradnja Irana i Ruske Federacije, što dodatno usložnjava geopolitičku situaciju. Tako je Rusija 2022. lansirala iranski satelit „Hajam" sa kazahstanskog kosmodroma Bajkonur, a već u februaru 2024. je lansirala i iranski satelit „Pars 1", koji je u potpunosti razvijen od strane iranskih stručnjaka i to sa kosmodroma Vostočni, budući da Iran nije imao adekvatne kapacitete u svojim lansirnim bazama (Ibid.). Iako Iran tvrdi da je reč samo o civilnoj svrsi, Zapad strahuje da Iran unapređuje svoje balističke rakete ovim putem. Bez sumnje, dalji razvoj svemirskih aktivnosti unapredиće tehnološke sposobnosti Irana ne samo u civilnom već i u vojnom domenu. Ipak, u konačnom, faktor agregatne moći ide u prilog KSA, te iako značajan nije presudan u saudijskom razmatranju iranske pretnje.

Geografska blizina

Moćna država u blizini je veća opasnost od moćne države koja je geografski udaljena. Takođe, čak i država sa manje moći može predstavljati veću pretnju ukoliko se nalazi u „komšiluku" i polaže interes na iste sfere uticaja. Iran je pozicioniran naspram KSA u Persijskom zalivu, koji obiluje naftnim i gasnim poljima. Ta pozicija mu omogućava kontrolu nad strateški važnim Ormuškim moreuzom, koji predstavlja „usko grlo" i jedini pomorski izlaz iz Zaliva za saudijsku naftu, što ga stavlja u superiorni položaj spram KSA, te otvara mogućnost za potencijalnu blokadu ili napade na brodove. Tokom proteklih godina bilo je više napada na naftne tankere sa značajnim

potencijalom za eskalaciju, a Iran je označen kao glavni krivac od strane KSA i SAD (Gardner 2019). Eskalacija na relaciji Izrael–Iran tokom 2024. godine, u kontekstu sukoba u Gazi, ponovo je aktuelizovala ovo pitanje, naročito u svetlu iranskih pretnji da će blokirati ovaj ključni energetski koridor nakon izraelskog napada na iranski konzulat u Damasku 1. aprila 2024. godine kada su stradali iranski komandanti (The Times of Israel 2024). Ukoliko bi zaista došlo do takvog scenarija, odnosi KSA i Irana bi se dodatno zaoštrili. Međutim, ovo nije prvi put (a ni poslednji) da se Iran koristi ovom polugom političke moći. Iran u svakoj krizi nastoji da stavi do znanja svim akterima ko kontroliše moreuz. Iako ima sposobnosti da to učini, takav potez bi predstavljao crvenu liniju preko koje SAD, a i regionalni akteri koji zavise od protoka energenata, ne bi mogli tek tako da pređu. Osim toga, i sam Iran ne bi imao koristi već štetu, posebno ako se imaju u vidu odnosi sa Kinom i tek obnovljeni odnosi sa susedima.

Dakle, sfere interesa i zone uticaja KSA i Irana se prepliću, te je borba za regionalnu prevlast između njih važan faktor koji oblikuje njihove strateške izbore. Direktni oružani sukob između dve regionalne sile je izostao, budući da su se godinama međusobno „razračunavale" na teritorijama susednih država, gde bukte ratovi ili tinjaju krize koje neretko vode svrgavanju režima shodno interesima jedne ili druge strane (Sirija, Katar, Jemen, Bahrein, Liban). Ipak, bilo je više situacija gde su se optuživale za međusobne napade. KSA je 2017. godine presrela balističku raketu iz Jemena, te je princ Muhamed bin Salman Al Saud (Mohammed bin Salman Al Saud, poznat kao MBS) optužio Iran za „direktnu vojnu agresiju" zbog snabdevanja Huta naoružanjem (Dehghan 2017). Slična situacija se dogodila i 2019. godine kada su napadnuti objekti naftne kompanije „Saudi Aramco" dronovima i raketama. Iako su Huti preuzeli odgovornost, Izrael, Velika Britanija, Francuska i Nemačka su optužili Iran (Al Jazeera 2019). SAD i KSA su takođe odgovornost pripisali Iranu, koji je negirao krivicu (Greenley, Ratner, and Blanchard 2019).

U tom kontekstu, ono što posebno podstiče saudijski strah u regionu jeste tzv. „šiitski polumesec" koji, iz saudijske perspektive, predstavlja materijalizaciju strategije okruživanja Saudijske Arabije. Sintagmom se označava širenje iranskog uticaja na teritorije gde većinsko stanovništvo čine šiiti ili gde postoji šiitska manjina koja bi predstavljala „petu kolonu". Imajući to u vidu, u slučaju eventualnog konvencionalnog sukoba, Iran bi imao prednost u napadu na bar dva fronta – na severu preko Iraka i na jugu preko Jemena. Osim toga, istočna provincija KSA je naseljena dominantno šiitskim stanovništvom. Iako se prva upotreba ovog termina, koji se koristi za označavanje rastuće iranske pretnje naročito nakon Sadamovog pada, vezuje za jordanskog kralja Abdulaha (Abdullah), spekuliše se da je zapravo plasiran od strane saudijske obaveštajne službe kao sredstvo propagande (videti Law 2018). U kontekstu našeg istraživačkog pitanja, može se reći da je nuklearni program Irana deo šire percepcije pretnje, te se podsticaj ogleda u strahu od iranskog „opkoljavanja" i mešanja u unutrašnja pitanja arapskih zemalja.

Ofanzivna moć

Ovaj činilac je tesno povezan sa agregatnom moći države. Nije dovoljno postojanje strateških resursa i njihova dostupnost odbrambenim snagama, već i sposobnost da se ti resursi pretvore u moć sile i prinude. Ekonomska moć je u osnovi vojne moći, ali ne podrazumeva automatski i vojnu efektivnost i efikasnost. I to se najbolje vidi na primeru Saudijske Arabije. Uprkos posedovanju najbolje opremljenih oružanih snaga u regionu, spremnost KSA da se suprotstavi spoljnim pretnjama je upitna. KSA raspolaže najnaprednijom vojnom tehnikom i naoružanjem, ali čini se da joj konvencionalno ratovanje „ne ide od ruke". Saudijske oružane snage pokazale su se nespremnim za rat protiv slabije naoružanih, ali borbenijih Huta u Jemenu. Osim toga, pomenuti napad na naftna postrojenja pokazao je ne samo ranjivost saudijske kritične infrastrukture već i nepouzdanost saveznika, te se može smatrati važnim događajem koji je uticao na saudijsku percepciju iranske pretnje i razmatranje strateških opcija.

Iran intenzivno razvija svoje vojne sposobnosti, prevashodno u cilju odvraćanja Amerike i njenih bliskoistočnih saveznika, a u prvom redu je reč o balističkim projektilima, pomorskim snagama, kao i proksi grupama u regionu. Ono što Iran vidi kao odvraćanje i deo svoje defanzivne strategije, Saudijska Arabija percipira kao izrazito ofanzivnu sposobnost, naročito u kontekstu širenja iranskog uticaja u regionu. Otuda poseban značaj ovog činioca u saudijskoj strateškoj proceni iranske pretnje.

Kada je reč o projekciji vojne moći, pored Arteša kao regularne vojske, dominantna snaga je Iranska revolucionarna garda (IRG), ogranak oružanih snaga direktno odgovoran vrhovnom vođi od 1979. godine. IRG, kao jedan od ključnih stubova u državi, ima najveću vojnu moć, ali i ogroman politički i ekonomski uticaj (Office of the Director of National Intelligence 2022). Posebno se izdvaja njena jedinica za specijalne strane operacije Kuds (Quds), koja deluje u susednim državama, tesno sarađujući sa Hezbolahom u Libanu i Hamasom u Gazi, kao i sa drugim paravojnim formacijama i milicijama u Siriji, Iraku, Jemenu. Mnoštvo državnih i nedržavnih aktera na koje se Iran oslanja u okruženju, a koje naziva „Mrežom otpora", čine važan element iranskog odvraćanja, ali i alat za širenje uticaja u regionu (CRS 2024). Jedan od važnijih poteza KSA jeste dodavanje IRG na listu terorističkih organizacija 2018. godine, što su SAD učinile već naredne godine za vreme Trampovog (Donald Trump) prvog mandata (The Associated Press 2019). Navedene mere su svakako deo Trampove strategije „maksimalnog pritiska", s ciljem dalje međunarodne izolacije Irana. Usledilo je oduševljenje iz Izraela, kao i iz saudijskog kabineta, koji je navedeni potez označio kao „ozbiljan i praktičan korak" u borbi protiv terorizma (The Embassy of the Kingdom of Saudi Arabia 2019). Ovaj presedan može imati brojne posledice ne samo po neposredne aktere već i ostale regionalne igrače, a naročito u svetlu iranskog odgovora

kojim je, recipročno, američka Centralna komanda proglašena terorističkom organizacijom, a SAD „pristalicom terorizma" (The Associated Press 2019).

Opterećen brojnim sankcijama, Iran je razvio namensku industriju koja u značajnoj meri zadovoljava njegove potrebe. Kako bi nadomestio slabe i zastarele vazdušne snage, Iran se usmerio na razvoj bespilotnih autonomnih sistema (videti Jewish Institute for National Security of America 2024). Ovi kapaciteti rastu svakim danom sve više, što ujedno povećava cenu koje iranski protivnici u borbi moraju da plate, posebno imajući u vidu tendenciju da se tehnološka dostignuća i inovacije koriste u proksi ratovima u regionu, naročito u Jemenu. Strateško okruženje i pozicija u Persijskom zalivu takođe je uticala na intenzivno ulaganje u mornaricu, što mu omogućava da ugrozi plovidbu kroz ovaj pomorski put strateškog značaja oslanjajući se na strategiju ograničavanja i sprečavanja pristupa (Anti Access/Area Denial – A2/AD). U tome se Iran oslanja i na podmornice, plovila za brze napade, dronove, protivbrodske balističke rakete (Defence Intelligence Agency 2019, 32). Međutim, ključni stub iranskog odvraćanja čine balistički projektili, u čijem dometu je čitav Bliski istok. Upravo Iran ima najveći arsenal balističkih raketa u regionu, kao i značajne zalihe krstarećih raketa (Ibid., 30–31). Iako ne poseduje interkontinentalne balističke rakete, postoji strah da bi taj put mogao biti olakšan zahvaljujući napretku iranskog svemirskog programa, o čemu je bilo reči. Posebnu pažnju je privuklo iransko predstavljanje hipersoničnih raketa „Fatah" (Osvajač – u prevodu na srpski) tokom 2023. godine. Tadašnji predsednik Ibrahim Raisi (Ebrahim Raisi), koji je nastradao u padu helikoptera 2024. godine, u hipersoničnim raketama je video „odvraćajuću silu" koja će doprineti „trajnoj bezbednosti i miru" u regionu (Wintour 2023). U ovoj trci primat imaju Rusija i Kina, dok Amerika zaostaje. Ukoliko se ima u vidu da je Iran godinama pod oštrim sankcijama i da proizvodnja ovog sofisticiranog oružja zahteva ozbiljne kapacitete, nije isključeno da je tehnološka pomoć za razvoj ovih raketa ipak došla sa strane, najverovatnije iz Rusije. Hipersonično oružje u iranskom posedu može dovesti do promene odnosa snaga u regionu, ali i šire. Iz ugla KSA i Izraela, ovo oružje je svakako ozbiljna pretnja njihovim sistemima protivvazdušne odbrane.

Ipak, u odnosu na druge vojne sposobnosti, najveći strah podstiče nuklearni program Irana. Najnoviji sukobi u Gazi i Libanu, kao i korenite promene u Siriji tokom 2024. godine, značajno su oslabili položaj proksi aktera na koje se oslanjao Iran. U tom kontekstu, a posebno imajući u vidu najnoviju eskalaciju u odnosima Izraela i Irana, fokus bezbednosnih procena se pomera na mogućnost ubrzanog razvoja nuklearnog oružja kao sredstva odvraćanja. S druge strane, zvanična retorika Teherana se svodi na negaciju težnji ka nuklearnom oružju, uz ostavljanje mogućnosti promene doktrine ukoliko nema drugog izbora i ako je opstanak Irana ugrožen (Reuters 2024b). Ovakav iranski nastup je manje-više konzistentan tokom godina i ima odlike strategije „nuklearnog vrdanja" (nuclear hedging) (više o nuklearnom vrdanju, videti Стојановић 2021, 77–81; 2022, 192–195).

Pitanje nuklearnog Irana je jedno od centralnih pitanja u međunarodnoj politici poslednjih dvadesetak godina, te su preduzete brojne aktivnosti na sprečavanju razvoja nuklearne sposobnosti Irana, u prvom redu međunarodne sankcije. Pored sankcija, iranski nuklearni program bio je na meti tajnih aktivnosti i sabotaža, poput ubistava naučnika i sajber napada (Стојановић 2022, 201). Navedene akcije su uspele da odlože dostizanje nuklearnog praga. Tokom 2015. godine stalne članice Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija i Evropska unija potpisale su „Zajednički sveobuhvatni akcioni plan" sa Iranom, koji je predviđao ukidanje sankcija u zamenu za niz ograničenja koja se tiču gašenja određenih naprednih centrifuga i obogaćivanja uranijuma, između ostalog (Joint Comprehensive Plan of Action [JCPOA] 2015). Uprkos tome što se Iran pridržavao dogovora, Tramp je jednostrano napustio JCPOA 2018. godine, što je naišlo na oduševljenje KSA (The Embassy of the Kingdom of Saudi Arabia 2018). Ovaj potez, praćen oštrim sankcijama i ubistvom generala Kasema Solejmanija (Qasem Soleimani) u američkom napadu dronovima 2020. godine, rezultovao je ubrzanim razvojem nuklearnog programa Irana. Smatra da je tokom 2022. godine Iran postao latentna nuklearna sila (Стојановић 2022, 198, 201–202). Od početka 2025. godine, tačnije drugog Trampovog mandata, pitanje iranskog nuklearnog programa dobilo je status prioritetne pretnje. Tako je Iran, pod pretnjom vojne intervencije, prinuđen na otpočinjanje pregovora (Xinxua 2025). Međutim, oni neće rezultovati demontažom iranskih nuklearnih postrojenja u libijskom stilu, kako to priželjkuje (i zahteva) Izrael. Iran poseduje znanje kako napraviti bombu, te ovi pregovori, kao i prethodni, mogu samo odložiti članstvo Irana u nuklearnom klubu, koje je u narednim godinama izvesno. Navedeno, naravno, pod uslovom da Iran već sada ne poseduje nuklearnu bombu imajući u vidu da je reč o tajnim programima.

Ključni argument Zapada zašto ne bi trebalo dozvoliti Iranu da poseduje nuklearno oružje jeste njegova povezanost sa militantnim grupama u regionu, koje bi na taj način došle u posed oružja armagedona i upotrebile ga protiv SAD i saveznika, u prvom redu Izraela i KSA (AIPAC, n.d.). Međutim, bez obzira na etiketu sponzora terorizma, Iran ne bi dao nuklearno oružje nedržavnim akterima. Iako nesumnjivo čine deo iranske strategije i dobijaju podršku u oružju i obuci, proksi grupe takođe imaju sopstvene interese i pitanje je u kojoj meri postoji direktan uticaj Irana na njihove akcije (to se naročito odnosi na jemenske Hute). Iran se do sada pokazao kao racionalni akter, te ova opcija nije u igri.

Agresivne namere

Kada država ispoljava opasne ambicije, posebno u kombinaciji sa drugim elementima poput ofanzivnih sposobnosti i moći, velike su šanse da će podstaći uravnotežavanje. Volt navedeno naročito ilustruje ekspanzionističkim namerama nacističke Nemačke (Walt 1987, 25). Budući da se Iran percipira kao

agresivna država u očima KSA i suseda, ovaj činilac je posebno važan za razmatranje nivoa iranske pretnje.

Pad iranskog šaha i Islamska revolucija 1979. godine označavaju prekretnicu u odnosima Saudijske Arabije i Irana, koje do danas odlikuje neprijateljstvo, uz kraće periode detanta. U Rijadu je Teheran označen kao egzistencijalna pretnja KSA, a vremenom je došlo do kulminacije u njihovom indirektnom regionalnom sukobljavanju, te se često period od 2016. godine do sporazuma uz posredovanje Pekinga označava kao bliskoistočni hladni rat (Darwich 2022, 14).

Početak 21. veka bio je izrazito turbulentan za region i rezultovao je rekonfiguracijom bezbednosne arhitekture. Vakuumi moći koji su se javili nakon američke invazije na Irak 2003. godine, a posebno nakon Arapskog proleća, doprineli su širenju iranskog uticaja u regionu (Sirija, Liban, Gaza, Irak, Jemen). U tom kontekstu, u središtu saudijske percepcije pretnji je Iran kao najvažniji disruptivni činilac i neposredna pretnja saudijskim interesima. Ističući Iran kao revizionističku silu u potrazi za regionalnom hegemonijom, princ Muhamed bin Salman je 2018. godine izjavio da „iza svakog problema na Bliskom istoku možete naći Iran", pri čemu je otišao toliko daleko da je agresivne namere Irana da „izveze" islamsku revoluciju širom regiona označio kao najznačajniji faktor ultrakonzervativnog tumačenja islama u KSA, jer je tada, prema njegovom shvatanju, to bio jedini način da se opasne namere obuzdaju (Borck 2023, 29). Uspon mladog princa, po svemu sudeći budućeg kralja KSA, praćen je agresivnijom spoljnom politikom, pri čemu je manje-više zadržan kontinuitet sa prethodnim periodom, u smislu da se održao, a i zaoštrio narativ o Teheranu kao najvećoj pretnji. Iako su identifikovani i drugi izazovi u geostrateškom okruženju, oni su, barem u javnosti, pripisivani regionalnom ponašanju Irana i njegovim agresivnim namerama. Štaviše, prinčevo poređenje iranskog vrhovnog vođe sa Hitlerom imalo je globalni odjek. U jednom od intervjua, princ je nazvao iranskog vrhovnog vođu „novim Hitlerom Bliskog istoka" (Friedman 2017). Na taj način je napravio poređenje između nacističke ekspanzionističke politike i iranskog širenja u regionu. Aludiranje na ekspanzionizam u duhu *Lebensraum-a* treba razumetiti u kontekstu ranije opisanog šiitskog polumeseca kao baze za širenje iranskog uticaja i kontrole u regionu, čime se nivo iranske pretnje izdiže na globalni nivo. Da najnoviji sporazum nije „preko noći" promenio saudijsku percepciju Irana kao pretnje pokazuju i nedavne izjave saudijskog zvaničnika, člana kraljevske porodice, da Iran, kao zemlju sponzora terorizma, treba zaustaviti, ističući da je upravo Iran odgovoran za rat u Gazi, koji je ciljano izazvao kako ne bi došlo do uspostavljanja diplomatskih odnosa KSA i Izraela (Политика 2024).

Dakle, odnosi Rijada i Teherana su opterećeni višedecenijskim neprijateljstvom koje egzistira u više ravni. Pored geopolitičkog i geostrateškog aspekta, ono ima i izrazitu religijsku i ideološku dimenziju budući da se nadmetanje ne odvija samo za uticaj u regionu, već i za vođstvo u čitavom

muslimanskom svetu. Iz saudijskog ugla, upravo u kontekstu širenja iranskog uticaja i kontrole, valja posmatrati i pitanje nuklearnog programa. Poređenje sa Hitlerom i nacistima ima za cilj da dodatno demonizuje iranske nuklearne aktivnosti, naglašavajući neminovnost apokaliptičnog scenarija ako se Iranu dozvoli da „ide do kraja". U osnovi tog straha jeste predviđanje agresivnije spoljne politike nuklearnog Irana u regionu, čime bi se narušila ravnoteža moći, ali i ugrozili saudijski nacionalni interesi (posebno uticaj na saudijske šiite u istočnoj provinciji bogatoj naftom) i regionalne težnje, čime se ovaj činilac izdvaja kao posebno značajan (možda i presudan) u saudijskoj percepciji iranske nuklearne pretnje.

Pokretači saudijskih nuklearnih ambicija

Još pre više od 30 godina postojale su tvrdnje da KSA finansijski podržava nuklearne programe u Iraku i Pakistanu, te da nastoji da dođe u posed nuklearnog naoružanja. Važan pokazatelj takvih težnji jesu optužbe bivšeg saudijskog diplomate pri Ujedinjenim nacijama Muhameda al-Hilevija (Mohammad al-Khilewi), koji je dobio azil u SAD. U intervjuu, diplomata je tvrdio da je Saudijska Arabija finansirala pakistansku bombu 1970-ih, finansirala irački nuklearni program i pregovarala o deljenju iračke nuklearne tehnologije na period od 20 godina, te pokušala da kupi kineske nuklearne reaktore i nuklearno oružje od Pakistana i Sovjetskog Saveza (Middle East Forum 1998). Bivši diplomata je tvrdio da poseduje dokumenta koja dokazuju navedene tvrdnje za period 1975–1990. godine. Osim toga, Hilevi je nagovestio postojanje neprijavljenih istraživačkih reaktora u posedu KSA. Može se primetiti da su pomenute (i navodne) aktivnosti usledile nakon saznanja da Izrael ima nuklearno oružje, te se može reći da su inicijalne nuklearne ambicije KSA bile podstaknute izraelskom (ne)vidljivom bombom. Imajući u vidu nerešen izraelsko-arapski sukob i značajne nuklearne sposobnosti Izraela, ne čudi što je upravo izraelska nuklearna pretnja bila u samom vrhu saudijskih bezbednosnih procena, a tako je ostalo i na početku 21. veka. Zvanični stav monarhije jeste da izraelsko nuklearno oružje predstavlja „fundamentalnu prepreku" regionalnom miru i stabilnosti, te da zbog narušene ravnoteže moći predstavlja podsticaj nuklearne proliferacije u regionu (The Embassy of the Kingdom of Saudi Arabia 2010).

Percepcija (primarne) nuklearne pretnje u KSA menjala se shodno promenama u regionu. Ukoliko posmatramo Izrael i Iran kroz prizmu Voltovih faktora pretnje, možemo reći da je, kako zbog geografske pozicije i okruženosti arapskim zemljama, mogućnost za projekciju izraelske moći ograničena, za razliku od Irana lociranog u strateški značajnom Persijskom zalivu, koji računa na niz (ne)državnih aktera u susednim zemljama. Takođe, iako i Izrael i Iran poseduju značajne ofanzivne sposobnosti, ključna razlika se ogleda u percepciji agresivnih namera, koje u slučaju Izraela bivaju svedene

na palestinsko pitanje, odnosno, ne doživljavaju se kao neposredna pretnja samoj KSA i njenim monarsima, kao što je upravo slučaj sa Iranom.

Nuklearne ambicije Irana moguće je pratiti od sredine prošlog veka i inicijalne saradnje na razvoju civilne nuklearne energije sa SAD (program Atomi za mir). Od tada do danas, nuklearni put Irana karakteriše više faza.[5] Otkriće Međunarodne agencije za atomsku energiju da Iran razvija vojni nuklearni program 2002. godine, a posebno dolazak pronuklearnog predsednika Mahmuda Ahmadinežada (Mahmoud Ahmadinejad) 2005. godine, koji je preduzeo niz aktivnosti kako bi Iran postao nuklearna sila (napuštanje dogovora sa evropskim zemljama i obogaćivanje uranijuma, proizvodnja teške vode), neki su od ključnih događaja koji su pitanje nuklearnog programa Irana ubrzo postavili na vrh bezbednosnih agendi najznačajnijih regionalnih i globalnih aktera.

Tokom 2006. godine saudijski ministar spoljnih poslova istakao je da, iako se kategorički protivi iranskom nuklearnom programu, Saudijska Arabija neće poći tim putem, jer ne veruje da nuklearno oružje može doprineti bezbednosti bilo koje zemlje (Washington Post 2005). Drugim rečima, naglasak je na nepostojanju političke volje u KSA kao brani nuklearnom naoružavanju monarhije, a ne izostanku sposobnosti KSA da dođe do bombe. Može se reći da, pored toga što izražava tradicionalni stav monarhije po pitanju nuklearne proliferacije, ovakve i slične izjave jesu i odraz saudijskog verovanja u tom periodu da Iran neće daleko odmaći na tom putu, oslanjajući se na izvesnost ofanzivnih akcija Izraela i SAD imajući u vidu njihove visoke uloge.

Zvanični diskurs je dugo godina isključivo apostrofirao zalaganje Saudijske Arabije za Bliski istok kao zonu bez nuklearnog oružja. Međutim, na praktičnom planu se i te kako spekulisalo o tajnim pregovorima i sporazumom sa Pakistanom 2003. godine, koji je podrazumevao unosnu razmenu – nafta za tehnologiju nuklearnog naoružanja (Prados 2006, 10). Pored afirmacije nastojanja da se Bliski istok učini zonom bez nuklearnog naoružanja, izjave saudijskih zvaničnika su gotovo uvek sadržale upozorenje o mogućem nuklearnom domino efektu u regionu kao posledicu iranske nuklearizacije. Iza toga stoji skrivena poruka da bi zapravo KSA prva krenula nuklearnim putem, jer koja druga država u regionu bi imala finansijski i tehnološki preduslov (sem Egipta), ali i prećutnu saglasnost sila da krene tim putem u bliskoj budućnosti.

Kako su se izgledi Irana da dođe do bombe povećavali tako se saudijska retorika menjala i zaoštravala. Na praktičnom planu se vrši pritisak na saveznike, dok izostaju konkretne aktivnosti na razvoju sopstvenih nuklearnih kapaciteta. U tom kontekstu, značajno je spomenuti i saudijske zahteve upućene američkim saveznicima za preventivni napad na Iran.

[5] Za analizu ovih faza i uvid u strategiju nuklearnog vrdanja kojom se služi(o) Iran do dostizanja statusa latentne nuklearne sile, videti: Стојановић 2022.

Vikiliks je prvi objavio tajnu komunikaciju između Vašingtona i američke ambasade u KSA, koja je pokazala saudijski strah od narastajućeg iranskog uticaja, posebno u Iraku, a isti izvor navodi i tajne depeše drugih okolnih zemalja, koje su takođe zahtevale vojnu akciju u cilju rešavanja iranskog nuklearnog programa. Naime, tokom 2010. godine došlo je do „curenja" američkih diplomatskih depeša iz perioda 2008–2010. u kojima se navodi da je saudijski kralj Abdulah (Abdullah) u više navrata tražio od SAD da „odseče glavu zmiji" (Colvin 2010). Demonizujuća metafora zmije za Iran označava svojevrsnu arhetipsku i egzistencijalnu opasnost, koja je prikrivena, ne može se obuzdati već samo uništiti. Drugim rečima, ovakav frejming iranske pretnje implicira uzaludnost diplomatskog rešenja i poziva na konačan vojni obračun. S druge strane, implicira i oslanjanje KSA na SAD u pogledu bezbednosti. Dakle, naglasak je na agresivnim namerama Teherana, koji bi u posedu nuklearnog oružja pretio susedima i preuzeo kontrolu u regionu, viđeno iz saudijske perspektive. Međutim, realnost je da se Iran oseća ugroženo od strane SAD, Izraela i drugih (pro)zapadnih režima koji imaju vojno prisustvo u regionu, što je posebno vidljivo nakon intervencija u Iraku, Libiji i Siriji. Otuda, iranska motivacija u pogledu posedovanja nuklearnog oružja leži u zaštiti od spoljne intervencije, a ne u upotrebi istog prema susedima. Međutim, znajući da ima bombu u posedu, daleko izglednija opcija jeste vođenje agresivnije politike i podrška proksi grupama u regionu. Otuda i saudijsko zalaganje za vojnu intervenciju pre nego što Iran pređe nuklearni prag koji bi omogućio da napravi nuklearnu bombu.

U ovom periodu dolazi i do promene retorike saudijskog rukovodstva, te se u javnosti postepeno spominje i opcija nuklearnog naoružanja. Recimo, ambasador i bivši šef obaveštajne službe princ Turki al-Faisal (Turki al-Faysal), u jednom od svojih govora 2011. godine istakao je mogućnost da i Saudijska Arabija, iako posvećena uspostavljanju bliskoistočne zone bez nuklearnog oružja, razmotri sve dostupne opcije, uključujući i nabavku oružja za masovno uništenje, ukoliko ne uspeju napori da se Izrael odrekne svog nuklearnog arsenala, kao i da se spreči Iran u daljem razvoju svog vojnog nuklearnog programa (videti The International Institute for Strategic Studies 2011; Reuters 2011). Princ je navedenu nameru odenuo u ruho „dužnosti" prema naciji i budućim generacijama kako bi pretnje držali podalje od saudijskog kraljevstva. Ove izjave su pokrenule niz spekulacija da će KSA, u slučaju iranskog napredovanja, krenuti nuklearnim putem. U tom kontekstu, opcija brze nabavke nuklearnog oružja nameće se kao primarni izbor. BBC je 2013. godine objavio da je Pakistan isporučio balističke rakete „Šahin" bez nuklearnih glava, ali da je prethodno dogovoreno da će, na zahtev KSA, Pakistan isporučiti nuklearno oružje (Urban 2013). Za razliku od prethodnih spekulacija o saradnji sa Pakistanom, koje je saudijsko rukovodstvo brzo i oštro demantovalo, ovoga puta je demant izostao. KSA je iskazala žal zbog nedovoljnog angažovanja međunarodne zajednice na uspostavljanju zone bez nuklearnog oružja u regionu Bliskog istoka. Na ovaj način KSA ne samo da

apostrofira odgovornost i neuspeh međunarodne zajednice da spreči nuklearizaciju regiona, već i ostavlja otvorenim opciju za sopstveno delovanje shodno okolnostima.

Pomenuti JCPOA sporazum iz 2015. godine nije dobro primljen u regionu. Saudijska Arabija i zalivske monarhije oštro su se protivile ovom sporazumu smatrajući ga slabošću SAD i Zapada. U ovom periodu primetno je i približavanje Izraela i KSA, koje se već godinama prećutno i u pozadini odvija, a u cilju suzbijanja rastućeg iranskog uticaja (videti Podeh 2018). Imajući u vidu ambivalentan odnos sa SAD, čini se da se Izrael istakao kao potencijalni pouzdan partner u borbi za zajedničke interese. Obuzdavanje Irana zajedničkim snagama javlja se kao izraz pragmatične potrebe koja povezuje nekadašnje protivnike, što vodi stvaranju novih obrazaca (ne)prijateljstava.

Te 2015. godine je princ Turki al-Faisal izgovorio čuvenu rečenicu: „Šta god ima Iran, imaćemo i mi takođe" (Volpe 2015). U ovom periodu je došlo do sklapanja pomenutog JCPOA sporazuma sa Iranom, te ove izjave treba posmatrati i u tom kontekstu. Saudijska Arabija je zahtevala nuklearnu jednakost, odnosno, podjednake uslove koje je dobio Iran da obogaćuje uranijum. Budući da KSA nema nuklearne sposobnosti da brzo isprati Iran, ove izjave bi mogle da se tumače kao saudijski blef s ciljem vršenja pritiska na Vašington. Međutim, iako su slučajevi nuklearizacije specifični i pod uticajem različitih faktora, ovde je moguće povući analogiju sa Indijom i Pakistanom, dvema zemljama čije odnose karakteriše dugotrajno rivalstvo, slično saudijsko-iranskom. U tom svetlu, saudijske nuklearne težnje i izbore možemo porediti sa pakistanskim poduhvatom. Ukoliko Iran napravi nuklearno oružje, Saudijska Arabija bi sledila nuklearni put. Velika je verovatnoća da bi izostao značajniji pritisak međunarodne zajednice zahvaljujući saudijskom izvozu nafte. Latentna nuklearna sposobnost skratila bi vreme dolaska do saudijske bombe, te je realno očekivati da će Saudijska Arabija težiti dolasku u tu fazu oslanjajući se na strategiju vrdanja, poput Irana.

Nuklearni program Irana dostigao je izuzetno visok nivo razvoja nakon istupanja Trampa iz sporazuma 2018. godine, o čemu je bilo reči. U tom kontekstu primetno je i zaoštravanje retorike saudijskog rukovodstva. Za razliku od prethodnih izjava saudijskih prinčeva, posebnu težinu je imala izjava princa Muhameda bin Salmana, koji je 2018. godine rekao da će KSA u najkraćem roku učiniti isto ukoliko Iran proizvede nuklearnu bombu (Wintour 2018). Navedeno je pokrenulo niz spekulacija o mogućnostima KSA da dođe do nuklearnog oružja. Princ je tako u više navrata najavio da će KSA krenuti nuklearnim putem ukoliko Iran proizvede bombu. Sličnu izjavu je dao i ministar spoljnih poslova dve godine kasnije, istakavši da je nuklearno oružje „definitivno opcija" te da KSA „zadržava pravo da se naoruža nuklearnim oružjem" ukoliko nije moguće pritiscima zaustaviti Iran (Al Jazeera 2024b). Jedna od poslednjih izjava imala je možda i najveći odjek budući da je usledila par meseci nakon potpisivanja sporazuma sa Iranom, u kojem je posredovala Kina, a nešto malo pre najavljenih sporazuma sa Izraelom, u sklopu očekivane

normalizacije sa Izraelom (do koje nije došlo zbog izbijanja sukoba u Gazi). U tom intervjuu, Muhamed bin Salman rekao je će KSA „iz bezbednosnih razloga i ravnoteže moći na Bliskom istoku" biti prinuđena da sledi Iran ukoliko on proizvede nuklearno oružje (Iran International 2023). Ukoliko se ima u vidu da ove regionalne sile nastoje da se izbore za primat u regionu, jasno je i da prestiž ima i te kako značajnu ulogu u razmatranju saudijske nuklearne opcije. Kako Stojanović konstatuje, u tom slučaju „motivi će biti skriveni i neće se javno prezentovati, za razliku od bezbednosne pretnje koja i javno može služiti kao opravdanje" (Стојановић 2022, 190).

Svakako da su ove izjave najznačajnijih zvaničnika pobudile zabrinutost da bi u budućnosti civilni program KSA mogao biti preusmeren u vojne svrhe. Međutim, ako govorimo o konkretnim aktivnostima u praksi, Saudijska Arabija je malo toga uradila, što jeste osnov za tumačenje pomenutih pretnji kao sredstva pritiska, bar kada se radi o proizvodnji sopstvene bombe. Saudijska Arabija zvanično razvija civilni nuklearni program u miroljubive svrhe u cilju energetske bezbednosti i diverzifikacije privrede, a u sklopu ambicioznog projekta Vizija 2030, te je u planu izgradnja 16 reaktora u narednih 20 godina (Wintour 2018). Za sada je, uprkos ambicioznim planovima, sve dalje u inicijalnoj fazi. Međutim, ako pogledamo istoriju razvoja nuklearnih potencijala, primetićemo tendenciju država da svoje nuklearne projekte predstavljaju kao nevojne i mirnodopske, za potrebe proizvodnje električne energije (recimo, projekat „Nasmejani Buda" u Indiji), dok su paralelno preduzimane aktivnosti na razvoju nuklearne bombe. Za razvoj vojnog nuklearnog programa od velikog značaja je civilni program, budući da se na taj način dolazi do tehnologije, materijala i znanja, te je veza između civilne i vojne primene tesna. Ipak, postoje značajne barijere koje onemogućavaju lak prelazak sa civilnog na vojni program i one se, između ostalog, ogledaju u sporazumima, ali i posedovanju adekvatne tehnologije za visoko obogaćivanje uranijuma (Стојановић 2021, 82–84). Međutim, ukoliko država raspolaže mogućnošću samostalnog obogaćivanja u okviru civilnog nuklearnog programa, postoje prepreke transparentnosti uz mogućnost da se paralelno razvija oružje dok se deklarativno pridržava mera, što se uklapa u već pomenutu strategiju nuklearnog vrdanja kojom bi Saudijska Arabija mogla da se posluži da dođe do latentne nuklearne sposobnosti.

Otuda nalazišta sopstvenog uranijuma predstavljaju prednost. Naime, prema poverljivom izveštaju iz 2019. godine, koji su sačinili kineski geolozi koji su radili na mapiranju rude uranijuma, Saudijska Arabija ima rezerve koje bi obezbedile preko 90.000 tona uranijuma, što je više nego dovoljno za proizvodnju nuklearnog goriva (The New Arab 2020). Međutim, zahvaljujući domaćim rezervama, država može lakše da razvije nuklearno oružje, budući da ne zavisi od uvoza i uslovljavanja stranih dobavljača za primenu u civilne svrhe. Činjenica da Rijad ubrzano istražuje domaće rezerve uranijuma može biti pokazatelj težnje da se razvije nuklearni program u vojne svrhe. Osim toga, KSA insistira na mogućnosti samostalnog obogaćivanja uranijuma (Wintour 2018). Ministar energetike istakao je nameru KSA da obogaćuje i prodaje

uranijum kao „deo strategije monetizacije svih minerala“ (Al Jazeera 2025). Međutim, težnja za domaćim bogaćenjem uranijuma u KSA teško se može opravdati komercijalnim potrebama, naročito u ranoj fazi kada još uvek nema adekvatnu infrastrukturu i reaktore. Po svemu sudeći, cilj je ovladavanje procesom proizvodnje nuklearnog goriva, koje se pored civilne može koristiti i u vojne svrhe, a uloga Kine ne samo da nije zanemarljiva već možda i ključna. S tim u vezi, u zapadnim krugovima vlada zabrinutost da bi Kina, koja učestvuje u projektima vezanim za istraživanje uranijuma, mogla pomoći Saudijskoj Arabiji da razvije nuklearno oružje (Mazzetti, Sanger, and Broad 2020). Odnosi Pekinga i Rijada su poslednjih godina sve bliži, što se ogleda u velikim kineskim investicijama, ali i posredovanju sa Iranom.

Otuda sve više zagovornika sklapanja američkog sporazuma sa KSA, kojim bi se Saudijskoj Arabiji omogućio pristup američkoj civilnoj nuklearnoj tehnologiji, čime bi SAD zadržale uticaj na nuklearne kapacitete KSA. Međutim, namera KSA da samostalno obogaćuje uranijum je neprihvatljiva za SAD. Dosadašnji pokušaji saradnje Vašingtona i Rijada na polju civilne nuklearne energije su upravo iz navedenog razloga propali. Sporazum sa SAD podrazumeva klauzulu koja nameće stroga ograničenja u pogledu proliferacije, prema članu 123 Zakona o atomskoj energiji SAD iz 1954. godine (Arms Control Association 2023). KSA do sada nije bila spremna da prihvati tzv. Sporazum 123. Pokušaji ograničavanja KSA u primeni ove tehnologije mogu udaljiti Rijad od Vašingtona i gurnuti ga u naručje Pekinga ili Moskve. Za SAD bi najbolja opcija bila kada bi KSA prihvatila Sporazum 123 i odbacila mogućnost proizvodnje nuklearnog goriva. Sredinom 2024. godine bombastično je najavljen sporazum sa Rijadom praćen sintagmom „samo što nije“ da bi ubrzo zatim utihnule najave. Bajdenova administracija nije dogovorila sporazum. U aprilu 2025. godine pojavile su se informacije da Vašington i Rijad „samo“ treba da potpišu sporazum o saradnji na polju civilne nuklearne tehnologije (Magid 2025). Međutim, ostaje i dalje isti kamen spoticanja budući da pomenuti uslov, koji je značajan za neproliferaciju, KSA još uvek nije prihvatila (bar u trenutku pisanja ovog rada).

Imajući u vidu spori napredak na izgradnji reaktora, sporazum sa Amerikom mogao bi značajno podržati civilne nuklearne ambicije KSA predviđene saudijskom Vizijom 2030. Ovaj sporazum bi u značajnoj meri mogao osnažiti američki uticaj u KSA i na Bliskom istoku, istovremeno smanjujući uticaj Kine i Rusije, budući da bi američke kompanije bile dominantne na tržištu. S druge strane, nije isključeno da bi ovaj dogovor mogao gurnuti druge igrače na Bliskom istoku, poput Turske i Egipta, na put nuklearne proliferacije. Takođe, ukoliko bi sporazum uključio bezbednosne garancije kao što je ranije najavljivano, postavlja se pitanje dokle bi Vašington išao u odbrani Rijada od nuklearnog Teherana. Dodatni razlog se ogleda i u činjenici da bi ozbiljni iskorak SAD u slučaju KSA mogao biti presedan, koji bi se odrazio i na htenja drugih saveznika sa kojima Vašington ima sporazum o

nuklearnoj saradnji, naročito onih u nestabilnim zonama, koji bi se tada odvažili sa većim zahtevima za razvoj sopstvenih nuklearnih kapaciteta.[6]

Zaključak

Saudijske (re)akcije je moguće pratiti i analizirati shodno fazama u napredovanju iranskog nuklearnog programa i to najpre na nivou retorike. Može se reći da je zaoštravanje retorike primetno kako je opcija iranske bombe sve izvesnija. Analiza izjava saudijskih zvaničnika u poslednjih dvadeset godina pokazuje postepenu promenu zvaničnog stava od odbacivanja mogućnosti da Saudijska Arabija poseduje nuklearnu bombu, preko razmatranja te opcije ako bude nužno, pa do otvorenih pretnji da će Saudijska Arabija sigurno slediti Iran ukoliko razvije nuklearno oružje. Iako za sada KSA ne poseduje infrastrukturu koja bi joj omogućila da u stopu prati Iran, ne treba *a priori* odbaciti izrečene pretnje saudijskih zvaničnika kao blef, naročito ako se ima u vidu da, uz bezbednosnu pretnju, prestiž (doduše skriveno) takođe ima svoje mesto u saudijskom promišljanju, imajući u vidu nadmetanje za poziciju regionalnog hegemona.

Kako je analiza faktora koji oblikuju saudijsku percepciju nuklearne pretnje pokazala, agregatna moć Irana za sada ne brine Saudijsku Arabiju, koja ima veću ekonomiju i daleko značajnija izdvajanja za odbranu od Irana. S druge strane, faktor geografske blizine snažno oblikuje percepciju pretnje, s obzirom na to da su dve zemlje regionalni rivali čije se sfere interesa prepliću. U pogledu ofanzivne moći, KSA se suočava sa problemom vojne efektivnosti i efikasnosti, dok Iran ima ne samo regularne snage i Iransku revolucionarnu gardu, već i „Mrežu otpora". Balističke rakete i bespilotni autonomni sistemi jesu u osnovi iranske ofanzivne moći. Međutim, nova ofanzivna sposobnost Irana, oličena u naprednom nuklearnom programu, podiže nivo iranske pretnje na jedan novi – neprihvatljiv nivo za Saudijsku Arabiju.

Iako su svi činioci u igri, najznačajniji faktor u saudijskoj proceni pretnje jesu opažene agresivne namere Irana, kojeg KSA vidi kao „ekspanzionističku" državu koja se oslanja na posrednike u okruženju za širenje sopstvenog uticaja. Iako se Iran, posebno osnažen nuklearnim kapacitetima, smatra najvećom pretnjom, mogućnost da će upotrebiti nuklearno oružje je mala ili nikakva. Nuklearno oružje predstavlja garant da će se te (agresivne) namere realizovati. Daleko je verovatnije da će nuklearni Iran imati veće samopouzdanje za vođenje agresivnije spoljne politike u regionu. Možemo zaključiti da se jedan od strahova KSA ogleda u tome da bi nuklearni Iran preduzeo korake na destabilizaciji monarhije kroz veći uticaj na šiite u kraljevstvu, koji naseljavaju regione bogate naftom.

[6] Tu u prvom redu mislimo na Japan i Južnu Koreju. Ove zemlje zapravo već razmišljaju o sopstvenoj nuklearnoj opciji. Više u: Стојановић 2024.

Osim toga, okuraženi Iran bi mogao biti spremniji na pružanje još veće podrške militantnim grupama u saudijskom susedstvu radi širenja sopstvenog uticaja, čime bi saudijske sfere interesa bile „na udaru". Saudijska Arabija bi se našla u inferiornom položaju koji bi smanjio prostor za projektovanje moći u regionu, što bi se nužno odrazilo i na najznačajnije nacionalne interese. Posebna opasnost proizilazi iz činjenice da bi nuklearni Iran mogao da povede konvencionalni napad znajući da mu nuklearno oružje „čuva leđa" i isključuje spoljašnju intervenciju. Bez obzira na posedovanje najsavremenijih sistema konvencionalnog naoružanja, Saudijska Arabija se pokazala kao prilično neuspešna u vođenju konvencionalnih ratova, što se najjasnije videlo u sukobu sa jemenskim plemenom Huti. Ukoliko se tome doda i faktor nepouzdanog saveznika (SAD) i sumnja u prošireno odvraćanje, možemo zaključiti da je saudijska težnja ka sopstvenom latentnom nuklearnom potencijalu realna, te da nije samo reč o vršenju pritiska na saveznike kako bi se iznudila rešenja. U tom pogledu, strategija nuklearnog vrdanja, kojom se služi i sam Iran, ima najveće izglede da usmerava saudijsko strateško delovanje na ovom polju u skorijoj budućnosti.

Rad je nastao u okviru istraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2025. godine", koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2025. godine (evidencioni broj: 200041).

Bibliografija

AIPAC. n.d. "Dismantlement: How to End the Iranian Nuclear Threat". 14/04/2025. https://www.aipac.org/resources/dismantlement-iran-nuclear.

Al Jazeera. 2019. „Netanyahu: Iran je napao naftna postrojenja Aramco" *Al Jazeera*, 24 septembar. https://balkans.aljazeera.net/news/world /2019/9/24/netanyahu-iran-je-napao-naftna-postrojenja-aramco.

Al Jazeera. 2024a. "Iran launches 'domestically developed' imaging satellite from Russia" *Al Jazeera*, 29 February. https:// www.aljazeera.com/news/2024/2/29/iran-launches-domestically-developed-imaging-satellite-from-russia.

Al Jazeera. 2024b. "Saudi minister says nuclear armament against Iran 'an option'" *Al Jazeera*, 17 November. https://www.aljazeera.com/ news/2020/11/17/saudi-minister-wont-rule-out-nuclear-armament-over-iran.

Al Jazeera. 2025. "Saudi Arabia announces plans to enrich and sell uranium" *Al Jazeera*, 14 January. https://www.aljazeera.com/ news/2025/1/14/saudi-arabia-announces-plans-to-enrich-and-sell-uranium.

Arms Control Association. 2023. "The U.S. Atomic Energy Act Section 123 At a Glance". Arms Control Association. 12/06/2024. https://www.armscontrol.org/factsheets/us-atomic-energy-act-section-123-glance#:~:text=The%20%22Gold%20Standard%22,requires%20a%20further%20negotiated%20agreement.

BBC News na srpskom. 2024. „Bliski i Daleki istok: Kako Kina pomaže Iranu da izbegne sankcije". *BBC News na srpskom*, 27. maj. https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-68962031.

Borck, Tobias. 2023. *Seeking stability amidst disorder: the foreign policies of Saudi Arabia, the UAE and Quatar, 2010–20*. Oxford University Press.

Colvin, Ross. 2010. "'Cut off head of snake' Saudis told U.S. on Iran" *Reuters*, 29 November. https://www.reuters.com/article/ idUSTR E6AS02B/.

CRS. 2024. "Iran-Supported Groups in the Middle East and U.S. Policy". Congressional Research Service. 26 September. 16/12/2024. https://www.congress.gov/crs_external_products/IF/PDF/IF12587/IF12587.3.pdf.

Darwich, May. 2022. "The view from Riyadh: A neoclassical realist perspective of Saudi foreign policy towards Iran in the post-2011 Middle East". In: *Saudi Arabia and Iran: the struggle to shape the Middle East,* Edward Wastnidge and Simon Mabon (eds.). Manchester University Press. 14–32. https://doi.org/10.7765/9781526150844.00006

Defence Intelligence Agency. 2019. "Iran Military Power Report". Defence Intelligence Agency. 09/12/2024. https://www.dia.mil/Portals/110/Images /News/Military_Powers_Publications/Iran_Military_Power _LR.pdf.

Dehghan, Saeed Kamali. 2017. "Saudi Arabia accuses Iran of 'direct aggression' over Yemen missile". *The Guardian*, 7 November. https://www.theguardian.com/world/2017/nov/07/saudi-arabia-accuses-iran-of-supplying-missile-to-houthi-rebels-in-yemen.

Friedman, Thomas L. 2017. "Saudi Arabia's Arab Spring, at Last". *The New York Times*, 23 November. https://www.nytimes.com/2017/11/23/opinion/saudi-prince-mbs-arab-spring.html.

Gardner, Frank. 2019. "Gulf of Oman: Saudi Arabia blames tanker attacks on rival Iran" *BBC News*, 16 June. https://www.bbc.com/ news/world-middle-east-48648788.

Global Firepower. 2025. "Comparison of Saudi Arabia and Iran Military Strengths (2025)" Global Firepower. 11/04/2025. https:// www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.php?form=form&country1=saudi-arabia&country2=iran&Submit=COMPARE.

Greenley, Heather L., Michael Ratner and Christopher M. Blanchard. 2019. "Attacks on Saudi Oil Facilities: Effects and Responses". CRS Insight IN11173. Congressional Research Service. 1 October. 14/12/2024. https://crsreports.congress.gov/product/pdf/in/ in11173.

Iran International. 2023. "Saudi Arabia Vows To Go Nuclear If Iran Develops Weapons" *Iran International*, 21 September. https:// www.iranintl.com/en/202309219024.

Iran International. 2024. "Iran official warns of population growth hitting zero" *Iran International*, 11 November. https://www.iranintl. com/en/2024 11101293.

Iran International. 2025. "Inflation hits new high, Iran's Statistical Center says" *Iran International*, 23 February. https://www.iranintl.com/en/2025 02232023.

Jewish Institute for National Security of America. 2024. "Iran's Wide Variety of Unmanned Aerial Vehicle (UAV) Capabilities". Jewish Institute for National Security of America. 11/03/2025. https:// jinsa.org/wp-content/uploads/2024/02/Iran-Drones-9-14-22.pdf.

"Joint Comprehensive Plan of Action". 2015. Vienna, 14 July. 01/06/2024. https://eeas.europa.eu/archives/docs/statements-eeas/docs/iran_agreement/iran_joint-comprehensive-plan-of-action_en.pdf.

Law, Bill. 2018. "The Shia Crescent: Propaganda in a Time of Rising Regional Tension". Gulf International Forum. 14 June. 03/06/2024. https://gulfif.org/the-shia-crescent-propaganda-in-a-time-of-rising-regional-tension/.

Magid, Pesha. 2025. "Saudi Arabia, US on 'pathway' to civil nuclear agreement, US Energy Secretary says". *Reuters*, 13 April. https://www.reuters.com/world/saudi-arabia-us-pathway-civil-nuclear-agreement-us-energy-secretary-says-2025-04-13/.

Mazzetti, Mark, David E. Sanger and William J. Broad. 2020. "U.S. Examines Whether Saudi Nuclear Program Could Lead to Bomb Effort" *The New York Times*, 5 August. https://www.nytimes.com/ 2020/08/05/us/politics/us-examines-saudi-nuclear-program.html.

Mehr News Agency. 2023. "Iran ranks in top ten future science, technology superpower" *Mehr News Agency*, 25 April. https:// en.mehrnews.com/news/199891/Iran-ranks-in-top-ten-future-science-technology-superpower.

Mehr News Agency. 2024. "Iran GDP PPP at 1.81 trillion, making country 19th economy" *Mehr News Agency*, 12 February. https://en.mehrnews.com/news/211953/Iran-GDP-PPP-at-1-81-trillion-making-country-19th-economy.

Middle East Forum. 1998. "Mohammed Al Khilewi: 'Saudi Arabia Is Trying to Kill Me'". Middle East Forum. 10/06/2024. https://www.me forum.org/middle-east-quarterly/mohammed-al-khilewi-saudi-arabia-is-trying-to.

Office of the Director of National Intelligence. 2022. "Islamic Revolutionary Guard Corps (IRGC)". Office of the Director of National Intelligence. 10/12/2024. https://www.dni.gov/nctc/ ftos/irgc_fto.html.

Paul, Thazha Varkey. 2000. *Power Versus Prudence: Why Nations Forgo Nuclear Weapons*. McGill-Queen's University Press.

Podeh, Elie. 2018. "Saudi Arabia and Israel: From Secret to Public Engagement". *Middle East Journal* 72 (4): 563–586. https://doi.org/10.3751/72.4.12.

Политика. 2024. „Саудијски званичник: Иран изазвао рат у Гази како би спречио успостављање дипломатских односа Саудијске Арабије и Израела" *Политика*, 14. април. https://www.politika. rs/scc/clanak/609453/Saudijski-zvanicnik-Iran-izazvao-rat-u-Gazi-kako-bi-sprecio-uspostavljanje-diplomatskih-odnosa-Saudijske-Arabije-i-Izraela.

Prados, Alfred B. 2006. "Saudi Arabia: Current Issues and U.S. Relations". Congressional Research Service. 8 May. 12/12/2024. https://www.everycrsreport.com/files/20060508_IB93113_cb3f06c6a4c23105c0c5abb770e44f495edc99df.pdf.

Reuters. 2011. "Saudi Prince Turki urges nuclear option after Iran" *Reuters*, 6 December. https://www.reuters.com/article/business/ energy/saudi-prince-turki-urges-nuclear-option-after-iran-idUSL5E7N62G9/.

Reuters. 2024a. "Iran plans to raise military budget by around 200%, government spokesperson says" *Reuters*, 29 October. https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/iran-raise-military-budget-by-around-200-government-spokesperson-says-2024-10-29/.

Reuters. 2024b. "Iranian commander says Tehran could review 'nuclear doctrine' amid Israeli threats" *Reuters*, 18 April. https:// www.reuters.com/world/middle-east/iranian-commander-warns-tehran-could-review-its-nuclear-doctrine-amid-israeli-2024-04-18/.

Sagan, Scott D. 1996. "Why do states build nuclear weapons?: Three models in search of a bomb" *International security* 21 (3): 54–86. https://doi.org/10.1162/isec.21.3.54.

Singh, Sonali- and Christopher R. Way. 2004. "The Correlates of Nuclear Proliferation: A Quantitative Test" *Journal of Conflict Resolution* 48 (6): 859–885. https://doi.org/10.1177/0022343323117772.

Stanojević, Nataša. 2021. *Karakteristike privreda Bliskog istoka i Severne Afrike i perspektive ekonomske saradnje sa Srbijom*. Institut za međunarodnu politiku i privredu.

Statista. 2024. "Largest armies in the world ranked by active military personnel as of January 2024". Statista. 06/06/2024. https:// www.statista.com/statistics/264443/the-worlds-largest-armies-based-on-active-force-level/.

Стојановић, Богдан. 2013. „Преиспитивање теорије и праксе нуклеарног одвраћања". *Национални интерес* 17 (2): 141–172. https://doi.org/10.22182/ni.1722013.5

Стојановић, Богдан. 2021. *Теорија денуклеаризације: зашто државе прекидају програме нуклеарног наоружања?* Институт за међународну политику и привреду.

Стојановић, Богдан. 2022. „Свеобухватни (не) споразум: Иран као нова нуклеарна сила“ *Национални интерес* 42 (2): 185–209. https://doi.org/10.22182/ni.4222022.10.

Стојановић, Богдан. 2024. „Шаховска игра моћи: Корејско полуострво и потенцијал за ескалацију“. У: *Геостратегија Индо-Пацифика: велики полигон глобалног сучељавања,* Небојша Вуковић и Михајло Копања (урс). Институт за међународну политику и привреду и Факултет безбедности Универзитета у Београду. 199–217. https://doi.org/10.18485/iipe_indopac.2024.ch11.

Tang, Shiping. 2009. “The Security Dilemma: A Conceptual Analysis”. *Security Studies* 18 (3): 587–623. https://doi.org/10.1080/096364 10903133050.

The Associated Press. 2019. “The Latest: Iran responds to US, labels CENTCOM terrorist” *The Associated Press*, 8 April. https://ap news. com/article/f635668cc3d6478984ddcb39dd7c78c8.

The Embassy of the Kingdom of Saudi Arabia. 2010. “Head of Saudi Delegation to the Nuclear Security Summit Delivers Statement”. The Embassy of the Kingdom of Saudi Arabia, Washington D.C. 13 April. 10/06/2024. https://www.saudiembassy.net/press-release/ head-saudi-delegation-nuclear-security-summit-delivers-statement.

The Embassy of the Kingdom of Saudi Arabia. 2018. “Kingdom of Saudi Arabia’s Statement on the United States Withdrawal from the JCPOA”. The Embassy of the Kingdom of Saudi Arabia, Washington D.C. 8 May. 04/06/2024. https://www.saudiembassy.net/news/ kingdom-saudi-arabias-statement-united-states-withdrawal-jcpoa.

The Embassy of the Kingdom of Saudi Arabia. 2019. “KSA Welcomes U.S. Decision to Designate Iran’s Revolutionary Guard A Terrorist Organization”. The Embassy of the Kingdom of Saudi Arabia, Washington D.C. 10 April. 04/06/2024. https://www.saudie mbassy.net/news/ksa-welcomes-us-decision-designate-irans-revolutionary-guard-terrorist-organization.

The International Institute for Strategic Studies. 2011. “IISS GSR 2011: HRH Prince Turki Al Faisal – It is time for a WMD-free zone in the Middle East”. Youtube. 10 September. 09/11/2024. https:// www.youtube.com/watch?v=g87y-ZRj2K0.

The New Arab. 2020. “’Saudi Arabia has enough uranium near NEOM to produce nuclear fuel’, report says” *The New Arab*, 17 September. https://www.newarab.com/news/saudi-arabia-has-enough-uranium-nuclear-fuel-report.

The Times of Israel. 2024. "IRGC naval chief threatens to close key strait, vows response to Syria strike coming" *The Times of Israel*, 9 April. https://www.timesofisrael.com/irgc-naval-chief-threatens-to-close-key-strait-says-response-to-syria-strike-coming/.

Urban, Mark. 2013. "Saudi nuclear weapons 'on order' from Pakistan" *BBC News*, 6 November. https://www.bbc.com/news/world-middle-east-24823846.

Volpe, Tristan. 2015. "Calling Out the Saudi Nuclear Bluff" *The Hill*, 25 August. https://thehill.com/blogs/congress-blog/foreign-policy/ 251814-calling-out-the-saudi-nuclear-bluff/.

Wadhams, Nick. 2022. "Russia is Now the World's Most-Sanctioned Nation". Bloomberg. 7 March. 12/12/2024. https://www.bloom berg.com/news/articles/2022-03-07/russia-surges-past-iran-to-become-world-s-most-sanctioned-nation.

Walt, Stephen. 1987. *The Origins of Alliances*. Cornell University Press.

Waltz, Kenneth N. 1979. *Theory of International Politics*. Addison-Wesley Publishing Company.

Washington Post. 2005. "Changes in the Kingdom – on 'Our Timetable'" *Washington Post*, 26 February. https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2005/02/27/changes-in-the-kingdom-on-our-time table/82abad72-dc48-4da9-ab63-1a65141e3f51/.

Whitlark, Rachel Elizabeth and Rupal N. Mehta. 2019. "Hedging Our Bets: Why Does Nuclear Latency Matter?". *The Washington Quarterly* 42 (1): 41–52. https://doi.org/10.1177/002200272110369

WHO. n.d. "Iran (Islamic Republic of)". WHO Data. 15/03/2025. https://data.who.int/countries/364#:~:text=Overall%20Population%20over%20time&text=In%20Iran%20(Islamic%20Republic%20of,12%25%20to%20101%2C861%2C993%20by%202050.

Wintour, Patrick. 2018. "Saudi crown prince warns it will build nuclear bomb if Tehran does the same" *The Guardian,* 15 March. https:// www.the guardian.com/world/2018/mar/15/saudi-arabia-iran-nuclear-bomb-threat-mohammed-bin-salman#:~:text=%E2% 80%9CSaudi%20Arabia%20does%20not%20want,to%20wean%20itself%20off%20oil.

Wintour, Patrick. 2023. "Iran's claims to have created hypersonic missile alarm Israel" *The Guardian*, 6 June. https://www.theguardian.com/world/2023/jun/06/iran-claims-to-have-created-long-range-hypersonic-missile-fattah.

WIPO. 2024. "Global Innovation Index 2024: Unlocking the Promise of Social Entrepreneurship". 17th edition. WIPO. 15/03/2025. https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/assets/67729/2000%20Global%20Innovation%20Index%202024_WEB3lite.pdf

World Bank. 2023. "Iran Economic Monitor: Moderate Growth amid Economic Uncertainty". World Bank Group, Washington D.C. 11/12/2024. https://openknowledge.worldbank.org/server/api/ core/bitstreams/1c94cb80-5f40-408f-a5c7-c7cfd97dc438/content.

Xinxua. 2025. "Trump threatens Iran with military action over nuclear disarmament" *Xinxua*, 10 April. https://english.news.cn/20250410/76ea22348ff2490f99dfd4fd6a436da4/c.html.